

Hadis Rivayetleri Bağlamında Hz. Peygamber'in Okuduğu veya Okuttuğu Kıraat Farklılıkları

Mehmet KARA¹

Öz: Bu çalışmada, hadis rivayetlerinden hareketle Hz. Peygamber'in okuduğu ya da okuttuğu sarîh bir şekilde belirtilen kıraat farklılıkları tespit ve tasnif edilmeye çalışılmıştır. Rivayetlerin tespit ve tasnifi sürecinde, muteber kabul edilen kırâat-i aşere imamlarının tercihlerinde de yer bulan kıraat farklılıkları esas alınmıştır. Resmî'l-Osmânî'ye muvafık olmadığı için kabul edilmeyen kıraatler ve âyetleri izah edici ilaveler şeklinde değerlendirilen müdrec kıraatler ise bu çalışmanın kapsamı içerisinde görülmemiştir. Ayrıca bu çalışmada hadis rivayetlerinde Hz. Peygamber'e nispet edilerek nakledilen farklı okunuşların, kırâat-i aşere imamlarının tercihlerindeki yansımaları da aktarılmıştır. Araştırmamızın neticesinde harf veya hareke değişikliği şeklindeki bazı kıraat farklılıklarının Hz. Peygamber tarafından okunduğu ya da okutulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla ilgili rivayetler çerçevesinde kıraat farklılıklarının her birini bizzat Hz. Peygamber'in okuduğu ya da okuttuğunun tespiti ise mümkün gözükmemektedir. Bununla beraber Hz. Peygamber döneminde cârî olan bu farklılıkların Hz. Peygamber tarafından teyit edildiği ve gerektiğinde tashih edildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Peygamber, Hadis, Kıraat Farkları, Kıraat-ı Aşere.

The Differences of Qıraat Read by The Prophet Muhammed (saw) (In the Context of Hadith)

Abstract: In this study, the differences in the recitation of the Prophet Muhammed (saw) in the hadiths were determined and classified. In this respect, the differences in recitation that are accepted as valid are included. Therefore, the recitations that are not accepted as valid and the additions to explain the verses are not included in our study. The reflection of the different recitations conveyed in the hadiths by referring to the Prophet in the preferences of the recitation imams of qıraat has also been conveyed. On this occasion, it was concluded that some of the different readings were read by the Prophet. It is not easy to say that the Prophet recited all the different readings that provided the Prophet and his companions with ease of reading. Despite this, it can be said that these different readings, which were read when the Prophet was alive, were confirmed and corrected by the Prophet.

Keywords: Qıraat, The Prophet, Hadith, Differences of Qıraat, Qıraat al-Aşara.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Kıraat Anabilim Dalı, mekara5734@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-2350-9323

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm'in nâzil olma sürecinin, Hz. Peygamber'e yönelik "Oku" hitabının da bulunduğu Alak sûresinin ilk beş âyeti ile başladığı² ve bu vahiy inzâlinin Kureyş lehçesi ile olduğu³ kabul edilmektedir. Böylece peyderpey nâzil olan âyetler, Hz. Peygamber tarafından sahâbîlerine okunarak tebliğ edilmiş ve öğretilmiştir. Hicretten sonraki süreçte müslümanların sayısının artması ve buna bağlı olarak farklı lehçelerle konuşanların Kureyş lehçesi ile Kur'an'ı okumakta zorlanması vb. gerekçelere istinaden Kureyş lehçesi üzere nâzil olan Kur'an âyetleri, okuma kolaylığı sağlayan "yedi harf" ruhsatına konu edilmiştir. Bu ruhsata binaen Kureyş lehçesi ile inmiş olan ve inzâlî devam eden Kur'an âyetlerinin, anlam bozulmadığı sürece farklı lehçelere göre ya da farklı kelimelerle okunabilmesine izin verildiği anlaşılmaktadır.

Rivayet edildiğine göre Cebrâîl (a.s.), Benî Gifâr'da Hz. Peygamber'in yanına gelmiş ve Allah'ın, (Kur'an'ı) ümmetine bir harf üzere okutması emrini iletmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber de af ve mağfiret dileyerek ümmetinin buna güç yetiremeyeceğini söylemiştir. Cebrâîl (a.s.), yedi harfe ulaşınca kadar Hz. Peygamber'e tekrar tekrar gelmiş ve nihayetinde Allah'ın, ümmetine yedi harf üzere okutmasını emrettiğini, hangi harf üzere okurlarsa doğru olduğunu bildirmiştir."⁴ Bir diğer rivayette bildirildiğine göre ise Hz. Ömer (öl. 23/644), Furkân sûresini kendisinden farklı okuyan Hişâm b. Hakîm'i (öl. 15/636) Hz. Peygamber'in huzuruna getirdiğinde Hz. Peygamber, ikisinin okuyuşunu da teyit etmiş ve '*Kur'ân, yedi harf üzere nâzil olmuştur. Kolayınıza geleni okuyun*'⁵ diyerek ihtilafa mebni meseleyi bu şekilde izaha kavuşturmuştur. Her ikisi de Kureyşli olan Hz. Ömer ve Hişâm b. Hakîm arasında cereyan eden okuyuş farklılığı da Kureyş lehçesi üzere nâzil olan Kur'an âyetlerinin, anlamı etkilemeyen farklı okumalara konu edilebildiğini göstermektedir. Bu itibarla Hz. Peygamber'in "*...azap ayetini rahmet, rahmet ayetini de azap ayeti ile bitirmedikçe عَزِيزًا حَكِيمًا - سَمِيعًا عَلِيمًا*"⁶ ifadesi de kanaatimizce yedi harfin muhtevası ve sınırına dair bir öngörü sunması açısından dikkat çekicidir.

Bahsi geçen bu rivayetlerden de anlaşıldığı üzere, yedi harften kasıt, anlam bozulmadığı müddetçe âyetlerin farklı okunuş şekilleri olduğunu göstermektedir. Sahâbîlerden nakledilen rivayetlerle bu örnekleri çoğaltmak mümkün ise de incelediğimiz meselenin girizgahı olması için sadece bazı rivayetlerle iktifa etmiş olacağız. Örneğin; Hz. Ömer'in, فَانصُوتُوا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ 7 فَاسْعُوا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ

² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u-sahîh*, (Dımaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1423/2002), "Bed'ül-vahiy", 3; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 2/240 (No. 2872, 2873, 2874), 2/576 (No. 3953); Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahadır ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmî'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 1984), 1/206-208; Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-seb'a*, thk. Şevkî Dayf (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 5 (Muhakkik Mukaddimesi).

³ Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 2, 3; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*, thk. Râid b. Sabrî b. Ebî 'Alfe (Riyâd: Dâru'l-Hadâre, 1436/2015), "Tefsîru'l-Kur'an", 10.

⁴ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, (Riyâd: Beytü'l-Efkâr, 1420/1999), "Vitr", 22; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî (el-Müctebâ)*, nşr. 'İmâd et-Tayyâr-Yâsir Hasan-'İzzuddîn Dillî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1435/2014), "İftitâh", 37.

⁵ Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 5, "Tevhid", 53, "Mürteddün" 9; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1991), "Salâtü'l-Müsâfirîn", 270; Ebû Dâvûd, "Vitr", 22; Tirmizî, "Kıraat", 11; Nesâî (*el-Müctebâ*), "İftitâh", 37.

⁶ Ebû Dâvûd, "Vitr", 22.

⁷ el-Cum'a 62/9.

⁸ veya Abdullah b. Mes'ûd'un (öl. 32/652) *وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ* âyetini⁹ كَالصُّوفِ şeklinde okuması,¹⁰ ilk dönemlerde Kur'an tilâvetinde müteradif kelimelerin de kullanılabildiğini göstermektedir.

Yedi harf ruhsatının cârî olduğu süreçte anlam eksenli bir Kur'an tilâvetinin hedeflendiği söylenebilir. Temsîlî bir anlatımla pergelin bir ucu Kur'an'ın indiği asıl lehçe üzerinde, diğer ucu ise okuyanın lehçesine göre onun kolayına gelecek şekilde değişkenlik arz eden bir Kur'an tilâvetinden bahsedilebilir. Kureyş lehçesi üzere nâzil olan Kur'an âyetlerinin, anlam bozulmadığı takdirde farklı lehçelere göre okunabilmesi veya seslendirilmesi yönünde bir okuma serbestisi söz konusudur. Buna göre müteradif kelimelerin kullanımına veya kelimelerin seslendirilmesi ile ilgili fonetik farklılığa müsamaha gösterilmiştir. Bu bağlamda *"okumayı kolaylaştırmayı amaçlayan "yedi harf" ruhsatı kıraat farklılıklarının önemli bir dayanağı olmuştur."*¹¹ denilebilir. Buna bağlı olarak kıraat farklılıklarının temel dayanağı da Kur'an'ın yedi harf üzere nâzil olması şeklinde düşünülebilir.¹² Vahyin mübelliği ve öğreticisi konumundaki Hz. Peygamber'in bu kıraat farklılıklarının her birini bizatihi okuyup okumadığı ya da okutup okutmadığı ise ihtilafî hâiz bir mesele olagelmıştır. Buna rağmen Kur'an âyetlerinin nâzil olmaya devam ettiği dönemde cârî olan mezkûr kıraat farklılıklarının Hz. Peygamber tarafından teyit ve gerektiğinde tashih edildiği söylenebilir.

Yedi harf ruhsatının muhtevası, geçerli olduğu zaman dilimi, bu kapsamda rivayete konu olan her bir kıraat farklılığının nâzil olup olmadığı ve Hz. Peygamber tarafından okunup okunmadığı gibi meseleler günümüze değin tartışılmalıdır. Nihayete erdirilemeyen bu tartışmaları tekrar gündeme getirmenin fayda sağlamayacağı mülahazasıyla bu konuların ayrıntısına girmeden çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden Hz. Peygamber'in okuduğu veya okuttuğu kıraat farklılıklarına dair hadislere yansıyan rivayetleri tespit ve tasnif etmeyi hedeflemekteyiz. Tespit edilebildiği kadarıyla bu tür rivayetleri derleyen bazı eserler kaleme alınmıştır. Örneğin, kıraat-ı aşere imamlarından Ebû Amr (öl. 154/771) ve Kisâî'nin (öl. 189/805) ravisi Ebû Ömer Hafs b. Ömer ed-Dûrî'ye (öl. 248/862) nispet edilen *Cüz'ün fihî Kırââtü'n-Nebî*¹³ adlı eser bunlardan biridir. Hz. Peygamber'in kıraatı ile ilgili toplam 133 rivayete yer verilen bu çalışmada sûre tertibine göre yapılan bir tespit ve tasnif söz konusudur. Bu rivayetlerin sadece 48'i bizim incelediğimiz konu bağlamında değerlendirilebilir. Bunların bir kısmının da aynı kıraat farklılığını konu edinen rivayetler olduğu söylenmelidir. Örneğin; Fatihâ sûresinin 4. âyetindeki *مَالِكِ* kelimesinin elifli (مَالِكِ) ya da elifsiz (مَلِكِ) okunabileceği ile ilgili 9 farklı rivayete yer verilmiştir.

⁸ Buhârî, "Tefsîr", 62.

⁹ el-Kâria 101/5.

¹⁰ Buhârî, "Tefsîr", 101.

¹¹ Abdülhamit Birişık, "Kıraat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 25/427.

¹² Ebû Ömer Hafs b. Ömer ed-Dûrî, *el-Kırââtü'l-vâridetü fi's-sünneti ve me'ahû Cüz'ün fihî Kırââtü'n-Nebî* nşr. Ahmed İsâ el-Mi'sarâvî (Mısır: Dâru's-Selâm, 2008), 39 (Nâşir mukaddimesi). (Ebû Ömer Hafs b. Ömer ed-Dûrî'ye nispet edilen *Cüz'ün fihî Kırââtü'n-Nebî*'nin tahkikli neşri öncesindeki *el-Kırââtü'l-vâridetü fi's-sünnet* adlı 138. sayfaya kadar olan ilk kısım, nâşir Mi'sarâvî'nin kendi telifidir).

¹³ Ebû Ömer Hafs b. Ömer ed-Dûrî, *Cüz'ün fihî Kırââtü'n-Nebî*, thk. Hikmet Beşîr Yâsîn (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1988).

Ahmed İsa el-Mi'sarâvî'nin *el-Kırââtü'l-vâride fi's-sünnet ve meahu Cüz'ün fihî Kırââtü'n-Nebî*¹⁴ adlı eseri, bu konuda yapılmış diğer bir çalışmadır. İki farklı çalışmadan oluşan bu eserin ilk kısmında Hz. Peygamber'in kıraatına dair müellifin kendi tespit ettiği 96 rivayete yer verilmiştir. İsminden de anlaşılacağı üzere Dûrî'ye nispet edilen *Cüz'ün fihî Kırââtü'n-Nebî* adlı eserin tahkikli neşrinden oluşan ikinci kısımda ise yukarıda da bahsedildiği gibi 134 rivayet derlenmiştir. Bahsetmemiz gereken bir diğer kitap ise İbn Akîle'nin (öl. 1150/1737) 10 ciltlik *ez-Ziyâde ve'l-ihsân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*'ıdır.¹⁵ Bu eserin 4. cildinde "*Kırââtü'n-Nebî*" başlığı altında merfu' olarak nakledilen bizzat Hz. Peygamber'in okuduğu veya okuttuğu kıraat farklılıklarına dair 65 rivayete yer verilmiştir.

Görüldüğü üzere incelediğimiz konu ile ilgili olarak Arap dünyasında bazı eserler bulunsa da Türkiye'de böyle bir telif ya da tercüme faaliyeti şeklinde herhangi bir çalışma tespit edemedik. Ayrıca kısaca tanıttığımız bu eserlerde, muteber kabul edilen kıraat-ı aşere haricindeki kıraat farklılıklarına ve müteradif farklılıklara da yer verilmiştir. Bu çalışmada ise özellikle kıraat-ı aşere imamlarının tercihlerinde de var olan kıraat farklılıkları derlenecektir. Dolayısıyla kıraat-ı aşerenin haricindeki ya da müdrec kıraat tarzı rivayetler dikkate alınmayacaktır. Hz. Peygamber'in fem-i şerîflerinden sâdır olan farklı okuyuşlar tayin edilirken Âsım'ın (öl. 127/745) Hafs rivayeti esas kabul edilip Hafs'ın (öl. 180/796) tercihinin haricindeki okuyuşlar "farklı kıraat" olarak değerlendirilecektir. Araştırmamızda yer verilen rivayetlerin senet ve metin kritiğine ise değinilmeyecektir. Zira bu çalışmada, hadis rivayetlerinde merfu'¹⁶ olarak Hz. Peygamber'in okuduğu veya okuttuğu belirtilen kıraat farklılıklarının varlığına işaret edilmesi hedeflenmektedir. Böylece rivayetlere yansıdığı kadarıyla kıraat farklılıklarının her birini bizzat Hz. Peygamber'in okuyup okumadığı yorumlanmaya çalışılacaktır.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden ilgili rivayetlerin tespitinde zikri geçen bu eserlerden istifade edilmiştir. Ayrıca Buhârî (öl. 256/870) ve Müslim'in (öl. 261/875) *el-Câmi'u's-sahîh*'leri, Tirmizî'nin (öl. 279/892) *el-Câmi'u's-sahîh*'inin *Kitâbü'l-Kırâât* ile *Tefsîrü'l-Kur'ân* kısımları, Ebû Dâvûd'un (öl. 275/889) *es-Sünen*'inin *el-Hurûf ve'l-Kırâât* kısmı, Hâkim en-Nisâbûrî'nin (öl. 405/1014) *el-Müstedrek*'i bizzat tarafımızca baştan sona gözden geçirilmiştir. Buna ilave olarak *el-Mektebetü's-Şâmîle* programı aracılığıyla hadis kaynaklarında قَرَأَ / يَقْرَأُ / يُقْرَأُ / أقرأني / قَرَأَهُ النَّبِيُّ / قَرَأَهُ الرَّسُولُ vb. ifadelerle tarama yapılarak Hz. Peygamber'in okuduğu veya okuttuğu ya da قَرَأْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ gibi ifadelerle sahâbenin Hz. Peygamber'e okuduğuna dair nakledilen kıraat farklılıkları tespit edilmeye çalışılmış ve akabinde sûre tertibine göre tasnif edilmiştir.

1. Fatıha Sûresi

¹⁴ Ahmed İsa el-Mi'sarâvî, *el-Kırââtü'l-vâridetü fi's-sünneti ve me'ahû Cüz'ün fihî Kırââtü'n-Nebî*, (Mısır: Dâru's-Selâm, 2008).

¹⁵ Cemâlüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-ihsân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Safa Şeyh İbrahim Hakkı (1-45 nev') – Fehd b. Ali el-Andes (46-90 nev') – İbrahim b. Muhammed el-Mahmûd (91-119 nev') – Muslih b. Abdülkerim es-Sâmidî (120-143 nev') – Halid Abdülkerim el-Lâhim (144-154 nev') (Riyâd: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

¹⁶ *Merfu' Hadis*: Hz. Peygamber'e nispet edilen söz ve haber anlamında bir hadis terimidir. Bk. Abdullah Aydınlı, "Merfû", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/180-181.

Harf değişikliği Őeklindeki kıraat farklılığına Fatihâ sűresinde iki yer örnek gösterilebilir. Birincisi, 4.  yetteki مَالِك kelimesinin elifli (مَالِك) ve elifsiz (مَلِك) okunmasıdır. Bu münasebetle kırâat-ı aŐere imamlarının tercihlerine bakıldığında Nâfi’ ( l. 169/785), İbn Kesîr (120/738), Eb  Amr, İbn  mir (118/736), Hamza (156/773), Eb  Ca’fer ( l. 130/747) bu kelimeyi elifsiz; Âsım, Kisâi, Ya’k b ( l. 205/821) ve Halef ( l. 229/844) ise elifli okumaktadır.¹⁷

Diğer bir farklı okuyuş ise 6. ve 7.  yetlerdeki صِرَاط kelimesinin “s d” veya “s n” harfi ile ya da iŐm m¹⁸ ile okunmasıdır. Kıraat imamlarının tercihleri, bu kelimenin elif-l m takılı olup olmamasına göre değişkenlik arz etmektedir. Buna göre 6.  yetteki الصِّرَاط kelimesini İbn Kesîr’in ravisi Kunb l ( l. 291/904) ve Ya’kûb’un ravisi Ruveys ( l. 238/852), “s n” harfi ile; Hamza iŐmâm ile; diğerleri ise “s d” harfi ile okumaktadır. Elif-l m takısı bulunmayan 7.  yetteki صِرَاط kelimesini ise aynı Şekilde Kunb l ve Ruveys, “s n” harfi ile; Hamza’nın ravisi Halef iŐmâm ile; diğerleri ise “s d” harfi ile okumaktadır.¹⁹

Bu farklılıkların tespit edebildiğimiz hadis rivayetlerindeki yansımaları ise aŐaęıdaki gibidir:

1.1. Hz. Peygamber’in مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ âyetini مَالِك ve مَلِك Şeklinde okuması

Hz. Peygamber’in tilavetinin (قراءة رسول الله) tavsif edildiği  mm  Seleme (r.a.) ( l. 62/681) rivayetlerinin bir kısmına göre O’nun مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ âyetini مَلِك Őeklinde elifsiz okuduğu,²⁰ diğer bazı rivayetlerde ise مَالِك Őeklinde elifli okuduęu²¹ aktarılmıŐtır. Görüldüęü üzere aynı sah b den iki farklı okuyuŐ da merfu’olarak Hz. Peygamber’e nispet edilerek rivayet edilmiŐtir. Nitekim bu özellikleri hâiz farklı rivayetler de vardır. Örneęin; Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ( l. 13/634), Hz. Ömer, Hz. Osman ( l. 35/656) ve Hz. Ali’nin ( l. 40/661) arkalarında namaz kıldığını belirten Enes b. Mâlik’ten ( l. 93/711), onların Fatih  sűresinin mezkûr âyetini hem مَلِك Őeklinde²² ve hem de مَالِك olarak okuduęuna²³ dair nakledilen rivayetler söz konusudur. Ayrıca Eb  Hüreyre’den ( l. 58/678)

¹⁷ Eb  Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Mihrân en-Nisâbûrî, *el-Gâye fi’l-kırâati’-’aşr*, thk. Muhammed Gıyâs el-Canb z (Riyâd: Dâru’Ő-Őevv f, 1411/1990), 137; Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, *İthâfu fuzal i’-’beşer bi’l-kırâati’-’erba’ate’-’aşer*, thk. Şa’b n Muhammed İsmail (Beyrut: Dâru  lemi’l-Kütüb, 1407/1987), 1/363.

¹⁸ İŐm m’ın farklı tarifleri söz konusu ise de bu kelimedede kastedilen *iŐmâm* Şu anlamdadır: Bir harfin diğer bir harfe karıŐtırılmasıdır. Örneğin; صِرَاط kelimesinde “s d” harfinin, “z y” harfine benzetilerek okunmasıdır. Bk. Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvid Istihlaları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 97.

¹⁹ İbn Mihrân en-Nisâbûrî, *el-Gâye*, 138-139; el-Bennâ, *İthâf*, 1/365.

²⁰ Eb  Davud, “el-Hurûf ve’l-Kırâât”, 33 (No. 4001); Tirmizi, “Kırâât”, 47 (No. 2927); Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili’-’ s r*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1994), 14/6 (No. 5405); 14/8 (No. 5407); ed-D r , *C z’ n fihi Kırââtü’n-Nebî*, 59.

²¹ Eb  Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 44/206 (No. 26583); Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu Me’ ni’-’ s r*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr-Muhammed Seyyid Cad ’l-Hak (Dâru Alemi’l-Kütüb, 1994), 199 (No. 1186).

²² Eb ’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyy b et-Taberânî, *el-Mucemü’l-’evsat*, thk. Tarık b. Ivazillah b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrahim el-H seyin  (Kahire: Darul-Haremeyn, ts.), 5/183 (No. 5018); Eb  Bekr Ahmed b. Amr el-Bezzâr, *Müsnedü’l-Bezz r (el-Bahru’z-Zehh r)*, thk. Mahf zu’r-Rahman Zeyn ll h- dil b. Sa’d-Sabr  Abd lh lik eş-Őafi (Medine: Mektebetü’l-ulum, 1988-2009), 13/15 (No. 6309).

²³ Eb  Ya’l  Ahmed b. Ali, *Müsnedü Ebi Ya’l *, thk. H seyin Selim Esed (DimaŐk: Daru’l-Me’món, 1984), 7/180 (No. 4159); Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buh r , *Kit b ’l-Kır ’eti halfe’l-im m*, thk. Fazlurrahman es-Sevr  (Medine: Mektebetü’s-Selefiyye, 1980), 35 (No. 95); Tahâvî, *Şerhu Müşkili’-’ s r*, 14/17 (No. 5419); Eb ’l-Kâsım Temmâm b. Muhammed b. Abdillâh el-Becelî er-R z  ed-DimaŐk , *Fevâid*, thk. Hamd  b. Abdilmeceid es-Silefi (Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, 1992), 1/218 (No. 521), 1/341 (No.870), 2/262 (No. 1691); ed-D r , *C z’ n fihi Kırââtü’n-Nebî*, 53.

aktarılan rivayetlerde elifsiz²⁴ ya da elifli²⁵ okuduğu; Abdullah b. Ömer'den (öl. 73/693) gelen rivayetlerde de elifsiz²⁶ ya da elifli²⁷ okuduğu belirtilmiştir. Abdullah b. Mes'ûd²⁸ ve İbn Şihab ez-Zühri'den (öl. 124/742)²⁹ ise tespit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber'in sadece elifli okuduğu rivayet edilmiştir.

1.2. Hz. Peygamber'in الصراط kelimesini "sâd" (ص) harfi ile okuması

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ âyetindeki³⁰ الصِّرَاطَ kelimesini Hz. Peygamber, "sâd" harfi ile okumuştur.³¹ Görüldüğü üzere Hz. Peygamber'e nispet edilerek bu kelimenin okunuş farklılığının yansıdığı rivayet sayısı ve içeriği sınırlıdır.

2. Bakara Sûresi

Bakara sûresinde harf veya hareke değişikliği şeklindeki kıraat farklılığına konu olan bir çok yer vardır.³² Hz. Peygamber'in bizatihi okuduğu veya okuttuğu belirtilen bu farklılıkların hadis rivayetlerine yansıyanlarını ise 10 âyet olarak tespit edebildik. Bu âyetlerin 8'si Hz. Peygamber'in okuduğu, 2'si ise okuttuğu kıraat farklılığıdır:

2.1. Hz. Peygamber'in Okuduğu Kıraat Farklılıkları

Bakara 2/74, 85, 140, 144, 149; Âl-i İmrân 3/99: Kur'ân-ı Kerîm'de bu altı âyette وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ cümlesi yer almaktadır. Abdullah b. Mes'ûd'dan nakledildiğine göre Hz. Peygamber, bu yerlerdeki fiil-i muzâriyi "tâ" harfi ile تَعْمَلُونَ şeklinde okumuştur.³³ Nitekim kıraat imamlarının bir kısmının tercihi de bu şekildedir. Bazı kıraat imamları ise bu âyetlerdeki mezkur fiili "yâ" harfi ile يَعْمَلُونَ şeklinde okumaktadır. Örneğin; Bakara 2/74'de İbn Kesîr;³⁴ Bakara 2/85'te Nafi', İbn Kesîr, Âsım'ın ravisi Ebû Bekir Şu'be (öl. 193/808), Ya'kûb ve Halef;³⁵ Bakara 2/144'te Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Ya'kûb'un ravisi Ruveys ve Halef;³⁶ Bakara 2/149'ta Ebû Amr³⁷ bu fiili "yâ" harfi ile okumaktadır. Âl-i İmrân 3/99'da ise kıraat imamları arasında herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır.

²⁴ İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/243; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/252 (No. 2911); Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, 14/17 (No. 5418); Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim b. Ali İbnü'l-Mukrî, *el-Mu'cem*, thk. Ebû Abdilhimen Adil b. Sa'd (Riyâd: Mektebetü'r-Rüsd, 1998), 359.

²⁵ ed-Dürî, *Cüz'ün fihî Kirââtü'n-Nebî*, 54; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, 14/16 (No. 5417).

²⁶ Taberânî, *el-Mucemü'l-evsat*, 5/325.

²⁷ Ebû Osman Saîd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî el-Cüzcânî, *et-Tefsîr min Sünen-i Saîd b. Mansûr*, thk. Saîd b. Abdillâh b. Abdilaziz (Riyâd: Dâru's-Samî'î, 1997), 2/515 (No. 169).

²⁸ Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mucemü'l-kebir*, thk. Hamdî b. Abdilmecîd (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 10/95 (No. 10067).

²⁹ Ebû Davud, "el-Huruf ve'l-Kirâât", 32 (No. 4000); ed-Dürî, *Cüz'ün fihî Kirââtü'n-Nebî*, 52, 55, 56.

³⁰ el-Fâtiha 1/6.

³¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/253 (No. 2912); İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/243.

³² Bakara sûresi ve diğer sûrelerdeki bu tür kıraat farklılıkları için bk. Hasan Tahsin Feyizli, *Kirâat-i Aşere*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 144 vd.

³³ ed-Dürî, *Cüz'ün fihî Kirââtü'n-Nebî*, 66.

³⁴ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 179; Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*, thk. Ali b. Muhammed ed-Dabba' (Mısır: y.y., ts.), 2/217; el-Bennâ, *İthâf*, 1/398.

³⁵ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 179; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/218; el-Bennâ, *İthâf*, 1/403.

³⁶ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 179; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/223; el-Bennâ, *İthâf*, 1/422.

³⁷ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 179; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/223; el-Bennâ, *İthâf*, 1/423.

Bakara 2/125: Câbir'den (r.a.) (öl. 78/697) nakledildiğine göre Hz. Peygamber, **وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً** ve **وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً** âyetindeki **وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً** kelimesinin خ harfini esreli okumuştur.³⁸ Nitekim kıraat imamlarının önemli bir kısmının tercihi de bu yöndedir. Sadece Nâfi' ve İbn Âmir bu harfi fetha ile okumaktadır.³⁹

Bakara 2/208, Enfâl 8/61 ve Muhammed 47/35: Bu üç âyette geçen **السَّلَامِ** kelimesindeki "sîn" harfini Hz. Peygamber'in fetha (**السَّلَامِ**) ve kesre (**السَّلَامِ**) ile okuduğu rivayet edilmiştir.⁴⁰ Böyle bir okuyuş farklılığı kıraat imamlarının tercihlerine de yansımıştır. Örneğin; Bakara 2/208'de Nâfi', İbn Kesîr, Kisâi ve Ebû Ca'fer; Enfâl 8/61'de Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım'ın râvisi Hafs, Hamza, Kisâi, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef; Muhammed 47/35'de ise Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım'ın râvisi Hafs, Kisâi, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb bu kelimeyi fetha ile okumaktadır.⁴¹

Bakara 2/259: Zeyd b. Sâbit'ten (öl. 45/665) nakledildiğine göre Hz. Peygamber, **وَانظُرْ إِلَى الْعِطَامِ** ve **وَانظُرْ إِلَى الْعِطَامِ** âyetindeki **وَانظُرْ إِلَى الْعِطَامِ** kelimesini bu şekilde "zây" harfi ile okumuştur.⁴² Bazı kıraat imamlarının tercihi de bu yönde iken Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb ise mezkûr kelimeyi **وَانظُرْ إِلَى الْعِطَامِ** şeklinde "râ" harfi ile okumaktadır.⁴³

2.1. Hz. Peygamber'in Okuttuğu Kıraat Farklılıkları

Bakara 2/48: Übey b. Kâ'b (öl. 33/654), **وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْرِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ** ve **وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْرِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ** âyetindeki **وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْرِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ** ve **وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْرِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ** kelimelerini Hz. Peygamber'in, **وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْرِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ** ve **وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْرِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ** şeklinde "tâ" harfi ile okuttuğunu nakletmiştir.⁴⁴ Kıraat imamlarının içerisinde İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kûb'un tercihi de bu şekildedir.⁴⁵

Bakara 2/283: Zeyd b. Sâbit, **وَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى** ve **وَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى** âyetindeki **وَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى** kelimesini Hz. Peygamber'in **وَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى** şeklinde okuttuğunu belirtmiştir.⁴⁶ İbn Kesîr ve Ebû Amr'ın tercihinde de böyle okunduğu bilinmektedir.⁴⁷

3. Mâide Sûresi

³⁸ Ebû Dâvûd, "el-Hurûf ve'l-Kirâat", 1 (No. 3969); ed-Dûrî, *Cüz'ün fihî Kirââtü'n-Nebî*, 71, 72.

³⁹ İbn Mihrân en-Nisâbûrî, *el-Gâye*, 185; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/222; el-Bennâ, *İthâf*, 1/417; Abdulfettâh el-Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, (İstanbul: Hilal Yayınları, ts.), 30.

⁴⁰ ed-Dûrî, *Cüz'ün fihî Kirââtü'n-Nebî*, 75-76.

⁴¹ İbn Mihrân en-Nisâbûrî, *el-Gâye*, 195; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/227; el-Bennâ, *İthâf*, 1/435.

⁴² Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/255 No. 2918; el-Mi'sarâvî, *el-Kirââtü'l-vâride*, 60; İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/247.

⁴³ İbn Mihrân en-Nisâbûrî, *el-Gâye*, 203; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/231; el-Bennâ, *İthâf*, 1/449.

⁴⁴ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/254.

⁴⁵ İbn Mihrân en-Nisâbûrî, *el-Gâye*, 176; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/212; el-Bennâ, *İthâf*, 1/390; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 23.

⁴⁶ Hâkim, *Müstedrek*, 2/256 (No. 2922)

⁴⁷ İbn Mihrân en-Nisâbûrî, *el-Gâye*, 207-208; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/237; el-Bennâ, *İthâf*, 1/460; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 39.

Mâide 5/45: Enes b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, *وَكُنْتُمْ عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ تَتَفَسَّ بِالتَّفْسِ بِاللَّسَنِ وَالْجُرُوحِ قِصَاصٌ* ve *وَالْأُذُنُ وَالْأَنْفُ وَالْأَنْفُ بِالْأَنْفِ وَالْأَنْفُ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنُ وَالْأُذُنُ وَالسِّنُّ وَالسِّنُّ وَالسِّنُّ وَالسِّنُّ وَالسِّنُّ وَالسِّنُّ* âyetindeki *وَالْعَيْنُ وَالْعَيْنُ وَالْعَيْنُ وَالْعَيْنُ وَالْعَيْنُ وَالْعَيْنُ وَالْعَيْنُ وَالْعَيْنُ وَالْعَيْنُ وَالْعَيْنُ* kelimelerini merfu' olarak okumuştur.⁴⁸ Kıraat imamlarının içerisinde sadece Kisâ'nin tercihi bu şekildedir.⁴⁹

Mâide 5/112: Muâz b. Cebel (öl. 17/638), *إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ* âyetindeki *هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ* kelimesini Hz. Peygamber'in, *هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ* şeklinde okuttuğunu belirtmiştir.⁵⁰ Kisâ'nin tercihi de bu yöndedir.⁵¹

4. En'am Sûresi

En'am 6/105: Übey b. Kâ'b, Hz. Peygamber'in, kendisini *وَلْيَقُولُوا دَرَسْتُ* âyetindeki *دَرَسْتُ* kelimesini bu şekilde okuttuğunu nakletmiştir.⁵² Kıraat imamlarının tercihlerinde ise farklılıklar vardır. Örneğin; İbn Kesîr ve Ebû Amr bu kelimeyi *دَارَسْتُ* şeklinde; İbn Âmir ve Ya'kûb ise *دَرَسْتُ* olarak okumaktadır.⁵³

En'am 6/132, Hûd 11/123 ve Neml 27/93: Kur'ân-ı Kerîm'de bu üç âyette *وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ* cümlesi yer almaktadır. Abdullah b. Mes'ûd'dan nakledildiğine göre Hz. Peygamber, bu yerlerdeki fiil-i muzâriyi "yâ" harfi ile *يَعْمَلُونَ* şeklinde okumuştur.⁵⁴ Nitekim kıraat imamlarının birçoğunun tercihi de bu şekildedir. Buna rağmen bazı kıraat imamları, bu yerlerin bir kısmındaki mezkur fiili, "tâ" harfi ile *تَعْمَلُونَ* şeklinde okumaktadır. Örneğin; En'am 6/132'de İbn Âmir; Hûd 11/123 ve Neml 27/93'te ise Nâfi', İbn Âmir, Âsım'ın ravisi Hafs, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb bu fiili "tâ" harfi ile *تَعْمَلُونَ* olarak okumaktadır.⁵⁵

En'am 6/159; Rûm 30/32: Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre bu iki âyette geçen *فَرَقُوا* kelimesini Hz. Peygamber, elif ile *فَارَقُوا* şeklinde okumuştur.⁵⁶ Nitekim Hamza ve Kisâ'nin tercihi de bu yöndedir.⁵⁷

5. A'râf Sûresi

A'râf 7/40: Berâ b. Âzîb'ten (öl. 71/690) nakledildiğine göre *لَا تَفْتَحْ لَهُمُ أَبْوَابَ السَّمَاءِ* cümlesindeki *لَا تَفْتَحْ* fiilini Hz. Peygamber, *لَا تَفْتَحْ* şeklinde şeddesiz okumuştur.⁵⁸ Kıraat imamlarının içerisinde sadece

⁴⁸ Tirmizî, "Kıraât", 1 (No. 2929); Ebû Dâvûd, "el-Hurûf ve'l-Kıraât", 8 (No. 3976), 9 (No. 3977); Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/257 (No. 2927); ed-Dûrî, *Cüz'ün fihî Kirââtü'n-Nebî*, 88-89; İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/250.

⁴⁹ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 234; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/254; el-Bennâ, *İthâf*, 1/536.

⁵⁰ Tirmizî, "Kıraât", 1 (No. 2930); ed-Dûrî, *Cüz'ün fihî Kirââtü'n-Nebî*, 92-93; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/260 (No. 2935).

⁵¹ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 238; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/256; el-Bennâ, *İthâf*, 1/545; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 52.

⁵² el-Mi'sarâvî, *el-Kirââtü'l-vâride*, 67; İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/253.

⁵³ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 247; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/261; el-Bennâ, *İthâf*, 2/25.

⁵⁴ ed-Dûrî, *Cüz'ün fihî Kirââtü'n-Nebî*, 67.

⁵⁵ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 179; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/262-263; el-Bennâ, *İthâf*, 2/31.

⁵⁶ ed-Dûrî, *Cüz'ün fihî Kirââtü'n-Nebî*, 96.

⁵⁷ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 252; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/266; el-Bennâ, *İthâf*, 2/39.

⁵⁸ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/261 (No. 2939); el-Mi'sarâvî, *el-Kirââtü'l-vâride*, 67; İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/254.

Ebû Amr bu şekilde okumaktadır. Hamza, Kisâi, Halef لا يُفْتَحُ şeklinde, diğerleri ise لا تُفْتَحُ şeklinde okumaktadır.⁵⁹

A'râf 7/143: Enes b. Mâlik'ten nakledildiğine göre دَكَّا رُبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكَّا âyetindeki دَكَّا kelimesini Hz. Peygamber, bu şekilde elifsiz okumuştur.⁶⁰ Birçok kıraat imamının tercihi de bu yönde iken Hamza, Kisâi ve Halef ise bu kelimeyi دَكَّاء şeklinde elif ile okumaktadır.⁶¹

6. Enfâl Sûresi

Enfâl 8/66: Abdullah b. Ömer'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber, الْآنَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ الْآنَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ âyetindeki خَفَّفَا kelimesini ضَعْفًا şeklinde okumuştur.⁶² Nitekim Âsım, Hamza ve Halef ضَعْفًا ; Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Kisâi ve Ya'kûb ضَعْفًا ; Ebû Ca'fer ise ضَعْفَاء şeklinde okumaktadır.⁶³

Enfâl 8/67: Enes b. Mâlik'ten nakledildiğine göre Hz. Peygamber, مَا كَانَ لِيَّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أُسْرَى âyetini مَا كَانَ لِيَّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أُسْرَى şeklinde okumuştur.⁶⁴ Kıraat imamlarının tercihlerine bakıldığında Nâfi', İbn Kesîr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâi ve Halef مَا كَانَ لِيَّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أُسْرَى şeklinde; Ebû Amr ve Ya'kûb مَا كَانَ لِيَّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أُسْرَى şeklinde; Ebû Ca'fer ise مَا كَانَ لِيَّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أُسْرَى şeklinde okumaktadır.⁶⁵

7. Yûnus 10/58

Übey b. Kâ'b'ın bir rivayetinde فَلْيَفْرَحُوا قُلُوبُكُمْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ve فَلْيَفْرَحُوا kelimelerini Hz. Peygamber'in, فَلْيَفْرَحُوا ve يَجْمَعُونَ şeklinde okuduğu;⁶⁶ bir diğer rivayetinde ise okuttuğu⁶⁷ nakledilmiştir. Nitekim ilk kelimenin okunuşu ile ilgili olarak Ya'kub'un ravisi Ruveys'in tercihi de bu şekildedir. İkinci kelime ise İbn Âmir, Ebû Ca'fer ve Ruveys'in tercihi bu yöndedir.⁶⁸

8. Hûd Sûresi

Hûd 11/46: ... إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ âyetini Hz. Peygamber'in, إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir.⁶⁹ Kisâi ve Ya'kûb'un tercihine göre de bu şekilde okunmaktadır.⁷⁰ Ayrıca Esmâ bint Yezîd, Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'den nakledildiğine göre ise Hz. Peygamber'in, إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ

⁵⁹ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 254; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/269; el-Bennâ, *İthâf*, 2/48.

⁶⁰ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/261 (No. 2940); ed-Dûrî, *Cüz'ün fihi Kirââtü'n-Nebî*, 99; İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/254.

⁶¹ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 259; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/271; el-Bennâ, *İthâf*, 2/62.

⁶² İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/255.

⁶³ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 254; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/277; el-Bennâ, *İthâf*, 2/48

⁶⁴ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/261 (No. 2942); el-Mi'sarâvî, *el-Kirââtü'l-vâride*, 73; İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/255.

⁶⁵ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 266; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/277; el-Bennâ, *İthâf*, 2/83.

⁶⁶ Ebû Dâvûd, "el-Hurûf ve'l-Kirâat", 13.

⁶⁷ Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/440.

⁶⁸ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 277; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/285; el-Bennâ, *İthâf*, 2/116; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 69.

⁶⁹ Ebû Dâvûd, "el-Hurûf ve'l-Kirâat", 14, 15; Tirmizî, "Kiraât", 2 (No. 2931); Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/263 (No. 2947).

⁷⁰ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 281; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/289; el-Bennâ, *İthâf*, 2/127; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 70.

صَالِحٍ şeklinde okuduğu da rivayet edilmiştir.⁷¹ Zikri geçen imamların dışındaki diğer kıraat imamlarının tercihi de bu şekildedir.⁷²

Hûd 11/69: Kûfe kıraat imamlarından Hamza'nın bildirdiğine göre وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلَنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبَشْرَى قَالُوا وَكَلَّمَ سَلَامًا kelimesini Hz. Peygamber'in, سَلَامٌ şeklinde okuttuğu nakledilmiştir.⁷³ Hamza ve Kisâî'nin tercihi de bu yöndedir.⁷⁴

9. Yûsuf 12/23

Abdullah b. Mes'ûd, وَكَانَتْ هَيْتَ لَكَ kelimesini, Hz. Peygamber'in هَيْتَ şeklinde okuttuğunu nakletmiştir.⁷⁵ Bu kelimenin okunuşu ile ilgili kıraat imamlarının farklı tercihleri vardır. Nâfi', İbn Âmir'in ravisi İbn Zekvân ve Ebû Ca'fer هَيْتَ ; İbn Kesîr هَيْتَ ; İbn Âmir'in ravisi Hişâm ise هَيْتَ ve هَيْتَ şeklinde okumuştur. Diğer imamlar ise yukarıdaki rivayette geçtiği gibi هَيْتَ şeklinde okumaktadır.⁷⁶

10. Ra'd Sûresi

Ra'd 13/4: Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber, وَنُقِصِلُ بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأَكْلِ âyetini bu şekilde "nûn" harfi ile okumuştur.⁷⁷ Kıraat imamlarının birçoğunun tercihi de bu yönde iken Hamza, Kisâî ve Halef ise "yâ" harfi ile وَنُقِصِلُ şeklinde okumaktadır.⁷⁸

Ra'd 13/39: Ebü'd-Derdâ'dan (öl. 32/652) nakledildiğine göre Hz. Peygamber, بِمَخْوَا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُنْبِثُ âyetindeki وَيُنْبِثُ kelimesini bu şekilde şeddesiz okumuştur.⁷⁹ Nitekim İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım ve Ya'kûb'un tercihi de bu yöndedir. Nâfi', İbn Âmir, Hamza, Kisâî, Ebû Ca'fer ve Halef'in tercihi ise bu kelimenin şeddeli olarak وَيُنْبِثُ şeklinde okunmasıdır.⁸⁰

11. Hicr 15/2:

Hz. Peygamber, رُجْمًا kelimesini şeddeli olarak رُجْمًا şeklinde okumuştur.⁸¹ Nitekim İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza, Kisâî, Ya'kûb ve Halef'in tercihi de bu yöndedir. Nâfi', Âsım ve Ebû Ca'fer ise bu kelimeyi رُجْمًا şeklinde şeddesiz olarak okumaktadır.⁸²

12. Kehf Sûresi

⁷¹ Tirmizî, "Kıraât", 2 (No. 2932); ed-Dûrî, *Cüz'ün fihî Kirââtü'n-Nebî*, 110-112. Ayrıca bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*....

⁷² İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 281; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/289; el-Bennâ, *İthâf*, 2/127; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 70.

⁷³ ed-Dûrî, *Cüz'ün fihî Kirââtü'n-Nebî*, 112.

⁷⁴ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 283; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/290; el-Bennâ, *İthâf*, 2/130.

⁷⁵ ed-Dûrî, *Cüz'ün fihî Kirââtü'n-Nebî*, 114; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/376 (No. 3321).

⁷⁶ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 286; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/293-294; el-Bennâ, *İthâf*, 2/143; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 73.

⁷⁷ el-Mi'sarâvî, *el-Kirââtü'l-vâride*, 80.

⁷⁸ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 291; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/297; el-Bennâ, *İthâf*, 2/160.

⁷⁹ İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/259.

⁸⁰ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 292; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/298; el-Bennâ, *İthâf*, 2/163.

⁸¹ İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/260.

⁸² İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 294; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/301; el-Bennâ, *İthâf*, 2/173.

Kehf 18/71: Übey b. Kâ'b'tan nakledilen bir rivayette Hz. Peygamber, قَالَ أَخْرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا kelimesini "yâ" harfi ile لِيُغْرِقَ أَهْلَهَا şeklinde okumuştur.⁸³ Nitekim Hamza, Kisâî ve Halef'in tercihi de bu şekildedir. Diğer kıraat imamları ise لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا şeklinde okumaktadır.⁸⁴

Kehf 18/77: Übey b. Kâ'b'tan nakledilen bir rivayette قَالَ لَوْ شِئْتُ لَأَتَّخَذْتُ عَلَيْهِ أَجْرًا kelimesini Hz. Peygamber'in لَتَجِدْتُ şeklinde okuduğu belirtilmiştir.⁸⁵ İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kûb da bu şekilde okumaktadır.⁸⁶

Kehf 18/86: Abdullah b. Abbas'tan (öl. 68/687) nakledilen bir rivayete göre Hz. Peygamber, فِي عَيْنِ حَمِيمَةٍ kelimesini فِي عَيْنِ حَمِيمَةٍ şeklinde okutmuştur.⁸⁷ Kıraat imamlarının tercihlerinde ise böyle bir kıraat farklılığı tespit edilememiştir. Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber'in فِي عَيْنِ حَمِيمَةٍ şeklinde okuduğu nakledilmiştir.⁸⁸ Kıraat imamlarının tercihlerine bakıldığında bu kelimenin iki şekilde okunduğu görülmektedir. Buna göre Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım'ın ravisi Hafs ve Ya'kûb حَمِيمَةٍ olarak; İbn Âmir, Âsım'ın ravisi Ebû Bekir, Hamza, Kisâî, Ebû Ca'fer ve Halef ise حَامِيَةٍ şeklinde okumaktadır.⁸⁹

13. Meryem Sûresi

Meryem 19/25: Abdullah b. Erkam (öl. 23-35/644-656), وَهَزَيْ إِلَيْكَ بِجِدْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رَطْبًا حَبِيًّا, kelimesini Hz. Peygamber'in, تُسَاقِطُ şeklinde okuduğunu söylemiştir.⁹⁰ Bu kelimenin okunuşu ile ilgili olarak kıraat imamlarının farklı tercihleri söz konusudur. Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım'ın ravisi Ebû Bekir, Kisâî, Ebû Ca'fer ve Halef, تُسَاقِطُ ; Âsım'ın ravisi Hafs, تُسَاقِطُ ; Hamza, تُسَاقِطُ ; Âsım'ın ravisi Ebû Bekir ile Ya'kûb yukarıdaki rivayette aktarıldığı şekilde يُسَاقِطُ olarak okumaktadır.⁹¹

Meryem 19/90: Ebû Ümâme'den (öl. 86/705) nakledildiğine göre Hz. Peygamber, تَكَادُ السَّمَوَاتُ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخْرُ الْجِبَالُ هَدًّا kelimesini تَكَادُ السَّمَوَاتُ بِنَفْطَرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخْرُ الْجِبَالُ هَدًّا şeklinde okumuştur.⁹² Nitekim bu âyette تَكَادُ ve بِنَفْطَرْنَ kelimeleri, harf değişikliği şeklindeki kıraat farklılığına konu olan iki yerdir. Buna göre تَكَادُ kelimesini Nâfi' ve Kisâî, "yâ" harfi ile يَكَادُ ; diğerleri ise "tâ" harfi ile تَكَادُ

⁸³ el-Mi'sarâvî, *el-Kirââtü'l-vâride*, 86.

⁸⁴ İbn Mihrân en-Nisâbûrî, *el-Gâye*, 309; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/313; el-Bennâ, *İthâf*, 2/221.

⁸⁵ Müslim, "Fedâil", 173; ed-Dûrî, *Cüz'ün fîhi Kirââtü'n-Nebî*, 123.

⁸⁶ İbn Mihrân en-Nisâbûrî, *el-Gâye*, 310; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/314; el-Bennâ, *İthâf*, 2/223.

⁸⁷ ed-Dûrî, *Cüz'ün fîhi Kirââtü'n-Nebî*, 124-125.

⁸⁸ Tirmizî, "Kıraât", 3 (No. 2934); Ebû Dâvûd, "el-Hurûf ve'l-Kirâât", 18 (No. 3986); Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/259 (No. 2933); İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/252.

⁸⁹ İbn Mihrân en-Nisâbûrî, *el-Gâye*, 311; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/314; el-Bennâ, *İthâf*, 2/223.

⁹⁰ ed-Dûrî, *Cüz'ün fîhi Kirââtü'n-Nebî*, 126.

⁹¹ İbn Mihrân en-Nisâbûrî, *el-Gâye*, 316; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/318; el-Bennâ, *İthâf*, 2/235-236.

⁹² Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/267 (No. 2964); el-Mi'sarâvî, *el-Kirââtü'l-vâride*, 92.

şeklinde okumaktadır. Ayrıca **يَنْفَطُرُنْ** kelimesini Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım'ın ravisi Ebû Bekir, Hamza, Ya'kûb ve Halef, **يَنْفَطُرُنْ** ; diğerleri ise **يَنْفَطُرُنْ** şeklinde okumaktadır.⁹³

14. Tâhâ 20/1

Kıraat imamlarından Âsım, Zir b. Hubeys'ten (öl. 82/701) naklettiğine göre Abdullah b. Mes'ûd'a birisi gelmiş ve bu sûrenin ilk âyetindeki mukattaa harflerini her ikisi de meftuh olacak şekilde okumuştur. Abdullah b. Mes'ûd da o kimseye "Tâ-Hî" (طه) şeklinde ikinci harfi meksûr okumasını söylemiştir. Zira Hz. Peygamber'in de bu şekilde okuduğunu ve Cebrail'in de böyle indirdiğini belirtmiştir.⁹⁴ Nitekim kıraat imamlarının tercihlerine bakıldığında Nâfi'nin ravisi Vers (öl. 197/812), Ebû Amr, Âsım'ın ravisi Ebû Bekir, Hamza, Kisâi ve Halef'in, ikinci harfi *imâle* ile okuduğu görülmektedir.⁹⁵ Bilindiği üzere bir harfin imâle ile okunması, fethanın kesreye ya da "elif" harfinin "yâ" harfine doğru meylettirerek okunmasıdır.⁹⁶

15. Hacc 22/2

وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَارَىٰ âyetindeki **سُكَارَىٰ** kelimelerini Hz. Peygamber'in bu şekilde okuduğu nakledilmiştir.⁹⁷ Ayrıca Ebû Saîd el-Hudrî'den (öl. 74/693) nakledilen bir diğer rivayette ise Hz. Peygamber'in elifsiz olarak **سُكْرَىٰ** şeklinde okuduğu da aktarılmıştır.⁹⁸ Kıraat imamlarının birçoğunun tercihi de **سُكَارَىٰ** şeklinde elifli okunması yönünde iken Hamza, Kisâi ve Halef ise bu kelimeyi **سُكْرَىٰ** olarak okumaktadır.⁹⁹

16. Mü'minûn 23/67

Abdullah b. Abbas'tan nakledildiğine göre Hz. Peygamber, **هَٰجِرُونَ مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا هَٰجِرُونَ** âyetindeki **هَٰجِرُونَ** fiilini **هَٰجِرُونَ** şeklinde okumuştur.¹⁰⁰ Nitekim Nâfi' de bu şekilde okumaktadır.¹⁰¹

17. Furkân 25/18

Muâz b. Cebel'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber **قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ** âyetindeki **نَتَّخِذَ** kelimesini bu şekilde "nûn" harfini fethalı olarak okumuştur.¹⁰² Birçok kıraat imamının tercihi de bu yönde iken sadece Ebû Ca'fer'in tercihi ise bu kelimenin merfu' olarak **نَتَّخَذَ** şeklinde okunmasıdır.¹⁰³

⁹³ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 318; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/319; el-Bennâ, *İthâf*, 2/240-241.

⁹⁴ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/268 (No. 2965); el-Mi'sarâvî, *el-Kırââtü'l-vâride*, 94.

⁹⁵ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 319; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/319; el-Bennâ, *İthâf*, 2/243.

⁹⁶ Temel, *Kırâat ve Tecvid İstilahları*, 91.

⁹⁷ Tirmizî, "Kıraat", 9 (No. 2941); Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/268 (No. 2967); ed-Dûrî, *Cüz'ün fihî Kırââtü'n-Nebî*, 128; el-Mi'sarâvî, *el-Kırââtü'l-vâride*, 94.

⁹⁸ ed-Dûrî, *Cüz'ün fihî Kırââtü'n-Nebî*, 129.

⁹⁹ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 329; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/325; el-Bennâ, *İthâf*, 2/271-272.

¹⁰⁰ el-Mi'sarâvî, *el-Kırââtü'l-vâride*, 97.

¹⁰¹ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 335; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/329; el-Bennâ, *İthâf*, 2/286.

¹⁰² Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/270 (No. 2972); İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/269.

¹⁰³ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 341-342; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/333; el-Bennâ, *İthâf*, 2/306.

18. Rûm 30/54

Atiyye b. Sa'd el-Afvî (öl. 111/729), Abdullah b. Ömer'e *صَغَفٍ* *مِنْ خَلْقِكُمْ* *الَّذِي خَلَقَهُ اللَّهُ* âyetini okuduğunda İbn Ömer, *صَغَفٍ* şeklinde okuması gerektiğini söylemiştir. Zira kendisinin de Hz. Peygamber'e *صَغَفٍ* okuduğunda (قَرَأْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ) Peygamber'in de böyle bir düzeltme yaptığını belirtmiştir.¹⁰⁴ Kıraat imamlarının tercihlerine bakıldığında Âsım ve Hamza bu kelimeyi *صَغَفٍ* şeklinde okurken diğer kıraat imamları ise *صُغْفٍ* olarak okumaktadır.¹⁰⁵

19. Lokmân 31/27

Hız. Ömer'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber, *وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَنْجَارٍ* âyetindeki *وَالْبَحْرُ* kelimesini bu şekilde merfû' olarak okumuştur.¹⁰⁶ Kıraat imamlarının birçoğunun tercihi de bu yönde iken Ebû Amr ve Ya'kûb ise fetha ile okumaktadır.¹⁰⁷

20. Ahzâb 33/14

Hız. Peygamber'in, *لَا تَتَوَهَّأَ لَهَا لَئِنَّهَا لَتَكُونُ لَكُمْ عَنَانًا وَمَلَأَتْكُمْ قُلُوبًا مَلًّا* âyetindeki *لَا تَتَوَهَّأَ* kelimesini *لَا تَوَهَّأَ* şeklinde elifsiz okuttuğu nakledilmiştir.¹⁰⁸ Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer'in tercihi de bu yöndedir.¹⁰⁹

21. Sebe' 34/15

Abdullah b. Ömer'den nakledildiğine göre *لَقَدْ كَانَ لِسِيبٍ فِي مَسْكِنِهِمْ آيَةٌ* âyetindeki *مَسْكِنِهِمْ* kelimesini Hz. Peygamber, *مَسَاكِينِهِمْ* şeklinde okumuştur.¹¹⁰ Bu kelimenin okunuşu ile ilgili olarak kıraat imamlarının üç farklı tercihi vardır. Buna göre Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım'ın ravisi Ebû Bekir, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb, zikri geçen rivayette de belirtildiği gibi *مَسَاكِينِهِمْ* ; Hafs ve Hamza *مَسْكِينِهِمْ* ; Kisâi ve Halef ise *مَسْكِينِهِمْ* şeklinde okumaktadır.¹¹¹

22. Yâsin 36/62

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber, *جِبَالًا وَوَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبَالًا كَثِيرًا* âyetindeki *جِبَالًا* kelimesini *جَبَالًا* şeklinde okumuştur.¹¹² Nitekim İbn Kesîr, Hamza, Kisâi, Ruveys ve Halef de bu şekilde okumaktadır. Nâfi', Âsım ve Ebû Ca'fer *جِبَالًا* ; Ebû Amr ve İbn Âmir *جَبَالًا* ; Ya'kûb'un diğer ravisi Ravh (öl. 235/849) ise *جَبَالًا* şeklinde okumaktadır.¹¹³

23. Mümin 40/46

¹⁰⁴ ed-Dürî, *Cüz'ün fihî Kirââtü'n-Nebî*, 137; Ebû Dâvûd, "el-Hurûf ve'l-Kirâat", 10; Tirmizî, "Kıraât", 4 (No. 2936).

¹⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/345; el-Bennâ, *İthâf*, 2/359.

¹⁰⁶ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/271 (No. 2976); el-Mi'sarâvî, *el-Kirââtü'l-vâride*, 101.

¹⁰⁷ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 360; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/347; el-Bennâ, *İthâf*, 2/364.

¹⁰⁸ ed-Dürî, *Cüz'ün fihî Kirââtü'n-Nebî*, 139.

¹⁰⁹ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 363; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/348; el-Bennâ, *İthâf*, 2/372.

¹¹⁰ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/271 (No. 2978); ed-Dürî, *Cüz'ün fihî Kirââtü'n-Nebî*, 140.

¹¹¹ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 367; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/350; el-Bennâ, *İthâf*, 2/384.

¹¹² el-Mi'sarâvî, *el-Kirââtü'l-vâride*, 106.

¹¹³ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 376; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/355; el-Bennâ, *İthâf*, 2/403.

Abdullah b. Mes'ûd'dan nakledildiğine göre النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ âyetindeki أَدْخِلُوا kelimesini Hz. Peygamber, *hemze-i kat*¹¹⁴ ile أَدْخِلُوا şeklinde okumuştur.¹¹⁵ İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir ve Âsım'ın ravisi Ebûbekir أَدْخِلُوا şeklinde *hemze-i vasl*¹¹⁶ ile okumakta iken diğerleri ise yukarıdaki rivayette geçtiği şekilde *hemze-i kat*' ile okumaktadır.¹¹⁷

24. Zuhruf 43/57

Hz. Ali'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber, وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ âyetindeki يَصِيدُونَ kelimesinin "sâd" harfini bu şekilde kesreli okumuştur.¹¹⁸ Nitekim İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Hamza ve Ya'kûb'un tercihi de bu yöndedir. Nâfi', İbn Âmir, Kisâî, Ebû Cafer ve Halef ise mezkûr harfi ötreli okumaktadır.¹¹⁹

25. Kamer 54/15

Abdullah b. Mes'ûd'a, وَمَا ضَرَبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِيدُونَ âyetindeki مُدَكِّرٍ kelimesinin مُدَكِّرٍ veya مُدَكِّرٍ şeklinde nasıl okunması gerektiği sorulduğunda İbn Mes'ûd, Hz. Peygamber'in, مُدَكِّرٍ olarak okuduğunu;¹²⁰ başka bir rivayette ise kendisini bu şekilde okuttuğunu¹²¹ söylemiştir. Nitekim bu kelimenin okunuşu ile ilgili olarak kıraat imamları arasında farklı bir tercih söz konusu değildir.

26. Vâkıa Sûresi

Vâkıa 56/55: Abdullah b. Ömer'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهَيْمِ âyetindeki شُرْبَ kelimesini شُرْبَ şeklinde "şîn" harfini fethalı okumuştur.¹²² Nitekim Nâfi', Âsım, Hamza ve Ebû Ca'fer bu harfi merfu' okurken diğerleri ise fethalı okumaktadır.¹²³

Vâkıa 56/89: Hz. Âişe'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber, فَارُوحٌ أَرْوَاهُ رُوحًا وَرِجَانًا وَجَنَّةٌ نَعِيمٍ âyetini فَارُوحٌ şeklinde okumuştur.¹²⁴ Kıraat imamları içerisinde sadece Ya'kûb'un ravisi Ruveys'in tercihi bu şekildedir.¹²⁵

27. Tekvîr 81/24

¹¹⁴ *Hemze-i Kat*: Kendisiyle başlanınca okunan ve ayrıca öncesindeki kelime ya da harfle birlikte okunduğunda da okunan hemzedir. Kelimenin hem vakf hem de vasl halinde sabit kalan hemzedir. Bk. Temel, *Kırâat ve Tecvid İstilahları*, 76.

¹¹⁵ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/278.

¹¹⁶ *Hemze-i Vasl*: Kendisiyle başlanınca okunan ve fakat öncesindeki kelime ya da harfle birlikte okunduğunda ise okunmayan hemzedir. Bk. Temel, *Kırâat ve Tecvid İstilahları*, 76.

¹¹⁷ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 385; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/365; el-Bennâ, *İthâf*, 2/438; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 120.

¹¹⁸ el-Mi'sarâvî, *el-Kırââtü'l-vâride*, 109;

¹¹⁹ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 389; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/370; el-Bennâ, *İthâf*, 2/458.

¹²⁰ Buhârî, "Ehâdîsü'l-Enbiyâ", 3 (No. 3341), 6 (No. 3345), 16 (No. 3376), "Tefsîr", 2 (No. 4869, 4870, 4871), 3 (No. 4872), 4 (No. 4873, 4874); Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirin ve Kasrihâ", 280, 281; Ebû Dâvûd, "el-Hurûf ve'l-Kırâat", 26; Muhammed b. Hibbân b. Ahmed İbn Hibbân, *el-İhsân fî takrîbi Sahih-i İbn Hibbân* (Alâüddîn Ali İbn Balabân'ın tertibi), thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1408/1988), 14/235; ed-Dürî, *Cüz'ün fîhi Kırââtü'n-Nebî*, 155-156.

¹²¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/19; İbn Hibbân, *el-İhsân*, 14/235.

¹²² el-Mi'sarâvî, *el-Kırââtü'l-vâride*, 119.

¹²³ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 407; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/383; el-Bennâ, *İthâf*, 2/516.

¹²⁴ ed-Dürî, *Cüz'ün fîhi Kırââtü'n-Nebî*, 160-161; Ebû Dâvûd, "el-Hurûf ve'l-Kırâat", 23.

¹²⁵ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Gâye*, 407; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/383; el-Bennâ, *İthâf*, 2/517 ; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 132.

Hiz. Âişe'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber, بِطَيِّينِ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَيِّينِ âyetindeki بِطَيِّينِ kelimesini Hz. Peygamber, بِطَيِّينِ şeklinde “zâ” harfi ile okumuştur.¹²⁶ İbn Kesîr, Ebû Amr, Kisâi, Ruveys'in tercihi de bu yöndedir.¹²⁷

28. İnfîtâr 82/7

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber, فَعَدَّلَكَ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَّلَكَ âyetindeki فَعَدَّلَكَ kelimesini فَعَدَّلَكَ şeklinde şeddeli olarak okumuştur.¹²⁸ Nitekim Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Cafer ve Ya'kûb'un tercihinde de bu şekildedir.¹²⁹

29. Gâŝiye 88/22

Câbir'den (r.a.) nakledildiğine göre Hz. Peygamber, بِمُصَيِّرٍ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ kelimesini, “sâd” harfi ile okumuştur.¹³⁰ Nitekim kıraat imamlarının ekserisinin tercihi de bu şekilde iken İbn Âmir'in ravisi Hişâm bu kelimeyi “sîn” harfi ile; Hamza'nın ravisi Halef ve Hallâd (hulf ile¹³¹) ise *iŝmâm* ile okumaktadır.¹³²

30. Fecr Sresi

Fecr 89/17, 18, 19: كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ وَلَا تَحَاضُونَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمَسْكِينِ وَتَأْكُلُونَ التَّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا Hz. Peygamber'in, “yâ” harfi ile okuduğu rivayet edilmiştir.¹³³ Kıraat imamları içerisinde sadece Ebû Amr ve Ya'kûb'un tercihi bu yöndedir.¹³⁴

Fecr 89/25-26: لَا يُعَدِّبُ فَیَوْمَئِذٍ لَا يُعَدِّبُ عَذَابُهُ أَحَدًا وَلَا يُوتِقُ وَتَأْفَهُ أَحَدًا Hz. Peygamber'in, لَا يُعَدِّبُ ve وَلَا يُوتِقُ şeklinde okuttuğu da nakledilmiştir.¹³⁵ Nitekim Kisâi ve Ya'kb da böyle okumaktadır.¹³⁶

31. Beled 90/5:

Hiz. Peygamber'in, أَجْسَبُ أَن لَّنْ يَغْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ âyetinde أَجْسَبُ kelimesindeki “sîn” harfini kesreli okuduğu rivayet edilmiştir.¹³⁷ Nitekim Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, Kisâi, Ya'kb ve Halef'in tercihi de bu şekildedir.¹³⁸

Sonuç

Hiz. Peygamber'in okuduğu ya da okuttuğu kıraat farklılıklarına dair bu çalışmada tespit edilen rivayetler, kıraat-ı aşere çerçevesinde harf veya hareke değişikliği şeklindeki farklı okumaların

¹²⁶ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/276 (No. 2996); ed-Drî, *Cz'n fihî Kirâat'n-Nebî*, 168-169; el-Mi'sarâvî, *el-Kirâat'l-vâride*, 126.

¹²⁷ İbn Mihrân en-Nisâbûrî, *el-Gâye*, 431; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/398-399; el-Bennâ, *İthâf*, 2/592.

¹²⁸ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/276 (No. 2997); el-Mi'sarâvî, *el-Kirâat'l-vâride*, 127.

¹²⁹ İbn Mihrân en-Nisâbrî, *el-Gâye*, 432; İbn'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/399; el-Bennâ, *İthâf*, 2/594.

¹³⁰ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/279.

¹³¹ *Hulf*: Kıraat ıstılahında imam veya ravinin kendi kıraat veya rivayetinin dıŝında diğer ravilere muvafakat ederek okuduğu ikinci vecihdir. Bk. Temel, *Kıraat ve Tecvid İstılahları*, 79.

¹³² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/378, 400; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 144; el-Bennâ, *İthâf*, 2/606.

¹³³ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/280 (No. 3008); ed-Drî, *Cz'n fihî Kirâat'n-Nebî*, 172; el-Mi'sarâvî, *el-Kirâat'l-vâride*, 129.

¹³⁴ İbn Mihrân en-Nisâbûrî, *el-Gâye*, 436; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/400; el-Bennâ, *İthâf*, 2/608.

¹³⁵ Eb Dâvûd, “el-Hurûf ve'l-Kıraat”, 28; ed-Drî, *Cz'n fihî Kirâat'n-Nebî*, 173.

¹³⁶ İbn Mihrân en-Nisâbûrî, *el-Gâye*, 436; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/400; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 144.

¹³⁷ ed-Drî, *Cz'n fihî Kirâat'n-Nebî*, 174; İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/279.

¹³⁸ el-Bennâ, *İthâf*, 2/610.

sadece bir kısmını teşkil etmektedir. Hz. Peygamber'in Kur'an'ın her bir kelimesini kime ve nasıl okuduğu ya da okuttuğunun rivayetlere tek tek konu olması çok gerçekçi değildir. Zira Kur'an-ı Kerim, farklı mekanlarda ve zaman dilimlerinde Müslümanlar tarafından devamlı tilâvet edilen, dinlenen, öğrenilen, öğretilen ve ezberlenen ilâhî bir Kitap olması hasebiyle hoca ve öğrenci arasında gerçekleşen şifâhî bir eğitim ve öğretime konu olmuştur. Bu bağlamda kıraat farklılıklarını derleyen eserler incelendiğinde her bir kıraat imamının Hz. Peygamber'e ulaşan muttasıl senetlerinin zikredilmesi ile yetinildiği görülecektir. Böylece aslında her bir kıraat imamının tercihi, Hz. Peygamber'e kadar dayandırılmış olmaktadır. Kıraat farklılıklarının her birini bizzat Hz. Peygamber'in okuyup okumadığı meselesinin hadis rivayetleri ekseninde izaha kavuşturulması ise mümkün gözükmemektedir. Buna rağmen çalışmamızda aktarılan örnek rivayetlerden hareketle özellikle harf veya hareke değişikliği gibi kıraat farklılıklarının en azından bir kısmının Hz. Peygamber tarafından okunduğu ya da okutulduğu söylenebilir. Ayrıca vahyin ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'in hayatta olduğu süreçte yedi harf ruhsatına binaen sahâbenin okuduğu kıraat farklılıklarının Hz. Peygamber'in teyidi ve gerektiğinde tashihinden geçtiği sonucuna da varılabilir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Aydınlı, Abdullah. "Merfû", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/180-181. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Becelî, Ebü'l-Kâsım Temmâm b. Muhammed b. Abdillâh ed-Dımaşkî. *Fevâid*. thk. Hamdî b. Abdilmecid es-Silefî. 2 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1992.
- Bennâ, Ahmed b. Muhammed. *İthâfu fuzalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erba'ate'l-aşer*. thk. Şa'bân Muhammed İsmail. Beyrut: 2 Cilt. Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1407/1987.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr. *Müsnedü'l-Bezzâr (el-Bahru'z-Zehhâr)*. thk. Mahfûzu'r-Rahman Zeynüllâh-Âdil b. Sa'd-Sabrî Abdülhâlik eş-Şafî. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-ulum, 1988-2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u-sahîh*. Dımaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1423/2002.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim. *Kitâbü'l-Kırâ'eti halfe'l-imâm*. thk. Fazlurrahman es-Sevrî. Medine: Mektebetü's-Selefiyye, 1980.
- Birişik, Abdülhamit. "Kıraat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/426-433. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Cüzcânî, Ebû Osman Saîd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî. *et-Tefsîr min Sünen-i Saîd b. Mansûr*. thk. Saîd b. Abdillâh b. Abdilaziz. 5 Cilt. Riyâd: Dâru's-Samî'î, 1997.
- Dûrî, Ebû Ömer Hafs b. Ömer. *Cüz'un fihî Kırââtü'n-Nebî*. thk. Hikmet Beşîr Yâsîn. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1988.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. Riyâd: Beytü'l-Efkâr, 1420/1999.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali. *Müsnedü Ebî Ya'lâ*. thk. Hüseyin Selim Esed. 13 Cilt. Dımaşk: Daru'l-Me'mûn, 1984.
- Feyizli, Hasan Tahsin. *Kırâat-i Aşere*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.
- İbn Akîle, Cemâlüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *ez-Ziyâde ve'l-ihsân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Safa Şeyh İbrahim Hakkî (1-45 nev')-Fehd b. Ali el-Andes (46-90 nev')-

- İbrahim b. Muhammed el-Mahmûd (91-119 nev')-Muslih b. Abdulkerim es-Sâmidî (120-143 nev')-Halid Abdulkerim el-Lâhim (144-154 nev'). 10 Cilt. Riyâd: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*. thk. Ali b. Muhammed ed-Dabba'. 2 Cilt. Mısır: y.y., ts.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed. *el-İhsân fi takrîbi Sahih-i İbn Hibbân*. (Alâüddîn Ali İbn Balabân'ın tertibi). thk. Şuayb el-Arnaût. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1408/1988.
- İbnü'l-Mukrî, Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim b. Ali. *el-Mu'cem*. thk. Ebû Abdilhimen Adil b. Sa'd. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1998.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ. *Kitâbu's-seb'a*. thk. Şevkî Dayf. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Mi'sarâvî, Ahmed İsâ. *el-Kirââtü'l-vâridetü fi's-sünneti ve me'ahû Cüz'ün fihî Kirââtü'n-Nebî*. Mısır: Dâru's-Selâm, 2008.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1412/1991.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb. *Sünenü'n-Nesâî (el-Müctebâ)*. nşr. 'İmâd et-Tayyâr-Yâsir Hasan-İzzüddîn Dillî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1435/2014.
- Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdulkâdir 'Atâ. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990.
- Nisâbü'rî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Mihrân. *el-Gâye fi'l-kırâati'l-'aşr*. thk. Muhammed Gıyâs el-Canbâz. Riyâd: Dâru's-Şevvâf, 1411/1990.
- Pâlûvî, Abdulfettâh. *Zübdetü'l-irfân*. İstanbul: Hilal Yayınları, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mucemü'l-evsat*. thk. Tarık b. İvazillâh b. Muhammed-Abddülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî. 10 Cilt. Kahire: Darul-Haremeyn, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mucemü'l-kebîr*. thk. Hamdî b. Abdilmecîd. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.
- Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*. thk. Şuayb el-Arnaût. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- Tahâvî, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr-Muhammed Seyyid Cadü'l-Hak. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Alemi'l-Kütüb, 1994.
- Temel, Nihat. *Kirâat ve Tecvid İstılahları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Câmi'u's-sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*. thk. Râid b. Sabrî b. Ebî 'Alfe. Riyâd: Dâru'l-Hadâre, 1436/2015.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahadır. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 1984.